

Csepli György

KISEBBSÉG ÉS KÉPZELET

A kisebbség fogalma látszólag statisztikai fogalom, úgy is mondhatnám, statisztikai metafora. De valójában már maga a szó a magyarban feltétlenül tartalmazza azt az asszociációt, hogy itt valamiféle csökkent értékűségről, a nagyszerűhöz képest valamifajta kisszerű dologról van szó. Már a gyerekek megismerésével kapcsolatos vizsgálatokban tapasztalható, hogy a gyermekek számára mindaz, ami kicsi, az valamilyen módon szégyenleni való, valamilyen módon tagadni való. A gyerekek maguk is kicsik lévén, szeretnének nagyok lenni. A dolog lényege, hogy az asszociáció ebben az esetben valami ténylegesre utal. Fogyatkozásra utal, mely messze nem számszerű fogyatkozás.

A kisebbség nem pusztán arra vonatkozik, hogy adódik egy csoport a társadalomban, amelynek relatív aránya kisebb a többi csoporthoz képest és a kisebbség tagjaival való találkozásunk valószínűsége a többség tagjaival való találkozás valószínűségéhez képest ritkább. Valójában arról van szó, hogy a három fő társadalmi tőketípus, a politika, a gazdasági és a kultúra tőketípusa tekintetében a kisebbségnek kevesebbje van. Elég egyértelmű, hogy a kisebbség hatalom nélküli, nincsenek gazdasági erőforrásai. Én most nem ezekről a fogyatkozásokról szeretnék beszélni, hanem a kulturális tőkefogyatkozásról. Ez a hiány a másik két fogyatkozást végzettszerűvé teszi és megakadályozza a kisebbség tagjait abban, hogy gazdaságilag és politikailag emancipálódhassanak.

A kulturális típusú kisebbség-meghatározás lényege a többség által definiált értékek elvétele. Ez úgy nyilvánul meg, hogy a kisebbségtől elveszik a történelmét. Kétségbe vonják azt a jogot, amit minden nagy csoport kapcsán egyébként elismerünk, különösen akkor, ha többségi csoport tagjaként ehhez a kategóriához tartozunk, hogy az öröklét jegyében határozzák meg magukat. A kisebbség esetében az öröklét lehetősége elvételik. Ideiglenes létre van kárhóztatva a kisebbség, sejtetve azt, hogy nem volt mindig ez a csoport, amelyről szó van és nem is lesz mindig.

A kisebbségektől elveszik a kommunikáció lehetőségét. Elveszik a nyelvét. Minden homogenizációs hisztériának az egyik alaptétele, hogy a kisebbség ne tudjon beszélni, némuljon meg. Némuljon meg a nyelv tekintetében és némuljon meg annak a jognak a

tekintetében, hogy ő határozza meg azt a módot, amelyen ő megnyilvánul.

A kisebbségtől elveszik a nevét, elveszik a jogot, hogy meghatározza magát. A többség által használt kategóriákat kényszerítenek rá és ennek következtében bekövetkezik a legsúlyosabb elvétel, az identitás elvétele. A történelem, a kommunikációs képesség és az identitás elvétele következtében jön létre egy olyan kisebbség-kép, amelyet eltárgyasításnak, problémásításnak nevezhetnék. Mintha a kisebbség csak tárgya lenne valamiféle többségi cselekvésnek. A többségi cselekvés lehet akár nagyon pozitív is, de mindenképpen tárgyra irányul. Ha tárgyként viszonyul a kisebbséghez, akkor implicálja ugyanazt a fajta manipulatív készséget, amely természetesen magára öltheti a negatív, kitaszító viselkedéseket is.

A problémásítás lényege, hogy a többség által konstituált sajátos, kisebbségre vonatkozó tudás szerveződik, amely tudást bizonyos értelemben véve a képzelet körébe tudok utalni. A képzeletet a tudás egyik olyan fontos tartományaként jelölném meg, amely valamilyen módon a meglévőtől elrugaszkodva a nem meglévőt meglévőként gondolja el és hozza ugyanakkor létre. Ez a költészet is, ebben az esetben azonban olyan típusú költészetről van szó, amelynek alanyai nem pusztán szemantikai referenciák, hanem élő eleven emberek, akik nem az elvont, és sztenderdizált képzelet meghatározásai szerint akarnának élni. Ennek a képzeleten alapuló sztenderdizált tudásnak egy nagyon fontos eleme az úgynevezett ismeret, a kisebbségekre vonatkozó ismeret, amelyről ki lehet mutatni, hogy az önkényen alapul. Bár tényeket tartalmaz, a kontextus hamis. Hamis, nem abban az értelemben, hogy nem tükrözi vissza a valóságot, hanem abban az értelemben, hogy nem számol a kisebbség perspektívájával és ebből adódóan ez a tudás egy kicsit olyan, mint a XIX. századi orientalisztikának a titokzatos keletre vonatkozó tudása.

Többségi oldalról nézve a kisebbségekben mindig látunk valami egzotikust, valami fantasztikust, valami el nem gondolhatót és ebből adódóan valamifajta fenyegetőt. Távoli, idegen a kisebbség, jóllehet a távolságot lélektani és képzeleti úton hozzuk létre, mivel a kisebbség valójában nagyon is közeli. Látjuk, hogy nem közénk való az illető, tehát félünk tőle, ismeretlennek tartjuk és ennek következtében, mint ahogy a filmvászonra rá lehet vetíteni a legkülönbözőbb képeket, a kisebbség a többség félelmeinek, a többség saját bűneinek, a többség saját titkolt gonoszságainak egyfajta projekciós céltáblája.

Hogyan ismerjük meg a kisebbséget? Milyen eszközök állnak rendelkezésre? A megismerés eszközei a kategorizáció, a sztereotipizáció és az előítéletes megközelítés. Ezek a mechanizmusok, amelyek eredményeként a mindennapi életben létrejön a kisebbségre vonatkozó meghatározott kép, mely áttérjedve a tömegkommunikációba a mindennapi élet és a tömegkommunikáció között egy amalgámot eredményez. Ez az amalgám önmagába véve nagyon gondos vizsgálódás tárgyává tehető volna, de ennél sokkal fontosabb a funkciója, mivel önmagát beteljesítő jóslatként működik. A kisebbség a többségi társadalom részeként ki van szolgáltatva a tömegkommunikáció által kultivált sztereotípiáknak, kategóriáknak, előítéleteknek, amelyeket azután önmagára kell, hogy vetítsen. Az önmagára vetítés

folyamatában jön létre egy jellegzetes kisebbségi állapot, az öngyűlölet, amely lényegében nem jelent mást, mint azt, hogy az identitás elvétele véglegessé válik.

Van egy olyan hajlandóság bennünk, hogy a kisebbséget egyetlen identitás-meghatározó szempontként határozzuk meg. Mintegy kilúgozzuk az identitás egyéb lehetséges kategóriáit. Ezzel ellentétben önmagunkra gondolván teljesen természetesnek tartjuk azt, hogy hozzátartozunk egy családhoz, hozzátartozunk a rokonsághoz, a szomszédsághoz, egy lakóterülethez, mely lehet egy kerület, lehet egy város, egy megyéhez, az országhoz, egy valláshoz, egy politikai irányzathoz, egy politikai párthoz, egy nemzethez, egy régióhoz és végül talán eljuthatunk az emberiségig. Önmagunkat az identitás táguló köreiben határozzuk meg. Mintha egy céltáblát látnánk, melynek van egy legbelső köre. Ez lenne az én, onnantól kezdve sugarasan tágulnak az identitás-lehetőségek egy-egy kategória által megjelenítve, amelyek mentén önmagunkat hajlandóak vagyunk osztályozni, illetve a hozzánk közel álló többségi partnereinket osztályozzuk.

Hogy mikor melyik kategória ugrik elő az identitás meghatározásában, az a szituáció kegyelmétől függ. Karinthy ilyen értelemben véve beszél arról, hogy egy férfi igazán egy nő társaságában lesz férfi és megfordítva. Pontosan ez a fajta flexibilitás és nagyvonalúság szűnik meg a kisebbségi kategorizáció esetében. Egy kisebbség esetében olyan a helyzet, mint amikor felvesszünk egy szemüveget és a szemüvegen át csak egyetlenegy dimenziót látunk, az összes többi homályba tűnik. Egy kisebbséghez tartozó személyt észlelvén nem azt nézzük, hogy az illető férfi vagy nő, nem azt nézzük, hogy szomszéd, vagy nem szomszéd, nemzeti, nem nemzeti, keresztény, vagy nem keresztény, liberális, vagy konzervatív, hanem egyetlen szempont van, amelyen túl nem vagyunk hajlandók tekinteni és ez az, hogy kisebbségi.

Nagyon alacsony a hajlandóság bennünk, hogy a kisebbségi pozícióba tartozó embert mintegy föllazítva, más, keresztbe metsző kategóriák mentén észleljük és ennek következtében relativizáljuk az ő kisebbségi pozícióját. Van ugyan egy keresztkategorizációs hajlandóság sajnálatos módon, de ez egy olyan hajlandóság, amely arra hajlamosít bennünket, hogy ha már valakit egy kisebbségben lokalizáltunk, egyúttal egy másik kisebbségbe is belehelyezzük. Ilyen értelemben véve halmozottan kisebbségi kategorizációt hozunk létre, és így jönnek létre azután a stigma erejével ható címkék. A késő középkorból idézem a mozgásfogyatékos kisebbséget sújtó "nyomorék" stigmáját. A nyomorék a középkorban egy rendben volt az ördöggel, a nővel, a zsidóval, a homoszexuálissal, tehát a devianciának volt a megtestesítője. Nem véletlen, hogy Shakespeare III. Richardot a nyomorékok kisebbségébe helyezte, mert ezzel akarta hőse gonoszságát, cinizmusát, negatívizmusát fölerősíteni. A gonosz ember és a nyomorék kategóriáit egymásra kopírozva, keresztbe kategorizálva hozta létre ezt a nagyhatású politikai figurát, akit látva ma is eliszonyodunk és elborzadunk, legalábbis ha színpadon találkozunk vele, és katartikus élmény révén meg tudunk nyugodni afelől, hogy mi nem ilyenek vagyunk. Lám, mi milyen becsületesek és kedvesek vagyunk szemben ezzel a gonosztevővel. Jóllehet, III. Richard délceg, jó kinézésű ember volt, semmi köze nem volt ahhoz a torzképhez, amit Shakespeare belőle alkotott. Halottak nem tudnak tiltakozni, de

kisebbségek sem tudnak tiltakozni. A reprezentáció hatalma alól nem tudjuk magunkat kivonni. Lehet tehát, hogy ha III. Richard élt volna akkor, amikor Shakespeare megírta róla ezt a nagyhatású darabot, idomult volna ehhez a szerephez és idővel összezsugorodott volna, nyomorék lett volna és húzta volna a lábát maga után tehetetlenül.

A sztereotípiák a kategóriákra ráépülő, elmerevített képek, amelyek egy plusz dimenzióval rendelkeznek. Tudniillik a kategorizáció a vizualitás birodalmára vonatkozik, melyet a nevek segítségével hódít meg. A kategorizáció a csoportok empirikus osztályozásának problémáját oldja meg, mint amikor én azt mondom, hogy velem szemben itt a teremben vannak jobb oldaliak és vannak bal oldaliak. A sztereotípiák akkor lép be, amikor én homogenizálom ezt a két csoportot és valamilyen módon úgy látom, hogy mélységesen különböznek egymástól a jobb oldaliak és a baloldaliak. A parlamentben például nem véletlen, hogy a jobb és a bal oldal nem csak egy téri megosztás, hanem nagyon is fontos politikai asszociációkat rejt magában. Sztereotípiává akkor válik, ha a jobb és bal oldali dimenzió túl egy láthatatlan dimenziót tulajdonítok és azt mondom, hogy van egy láthatatlan tulajdonságvilág a jobb oldaliság és a bal oldaliság között, egy mentalitás, egy karakter, egy személyiség, amely kibékíthetetlenül ellentmond a másiknak. A sztereotípiák megtoldja az empirikus dimenziót egy empirikusan nem ellenőrizhető dimenzióval, és azt mondja, hogy karakternívók is vannak, amely karakternívók ugyan nem láthatók, de kikövetkeztethetők. És hogyan következtethetők ki? A képzelet segítségével. Hiszen honnan tudjuk azt, hogy a vörös hajúak megbízhatatlanok? Soha senki olyan fajta empirikus tesztet még nem végzett el, nem beszélve arról, hogy nem tudjuk, mi az, hogy megbízhatatlanság, amely a vörös hajúakat alávette volna a megbízhatóság próbájának. Honnan tudjuk, hogy Júdás vörös hajú volt? Nem volt televíziós kameránk ott azon a bizonyos utolsó vacsorán. Ismeretünk onnan való, hogy a középkori festészetben a zsidók a vörös hajú Júdást mutatták állandóan az írástudatlan hívőknek. Ez a sztereotíp ábrázolás vándorol mind a mai napig.

Az empirikusan ellenőrizhető tulajdonság és a nem empirikus, árulásra vonatkozó tulajdonság összekötésbe került és egy nagy hatású sztereotípiát hozott létre. A sztereotípiák láthatatlan birodalma veszélyes. Ismerete nagyon fontos olyan emberek számára, akik mindennapi érintkezéseik kapcsán tényleges, igazi emberekkel találkoznak. Tudniuk kell, hogy ha következtetnek, akkor a következtetés a pusztán látható empirikus tulajdonság alapján többnyire fiktív, képzeleten alapul. Vagy legalábbis minden egyes esetben ellenőrzésre szorul. Rettenetesen sok tudattalan mozzanat van az ellenőrizhetetlen motívumokból táplálkozó sztereotípiák eme láthatatlan tartományának elképzelésében, amelyet az ösztönén határoz meg. A másik tudattalan sztereotípiák-meghatározó a felettes-én. Mind a felettes-énből, mind az ösztönéből adódó késztetések arra szolgálnak, hogy a sztereotípiák közvetítésével valami olyat lássunk a másikban, amit mi nem akarunk elfogadni. Ha mi balsikeresek vagyunk, ezt nem fogadjuk el. A sikeresekkel szemben gyanakvók leszünk. Sztereotípiákat hozunk létre, amelyek megmagyarázzák nekünk, hogy X. vagy Y. olyan sikeres ember, aki becstelenség útján hozta létre a vagyonát, aki család útján érte el a sikerét, jobb is az ilyen sikerre nem áhítozni, mondjuk saját magunknak és ezzel tulajdonképpen megbékélünk.

Az ösztönéből származó kísértésektől nagyon könnyű úgy megszabadulni, hogy rávetítjük a sztereotípiák által leképezett csoportra azokat az önmagunk számára sem igazán bevallott, szégyellt bűnöket, kísértéseket, amelyekről ezáltal meg tudunk szabadulni. Ez egy nagyon termékeny vizsgálati vonal lehet és egy nagyon súlyos önismereti kérdést vet fel, nevezetesen, hogy tudjuk-e, hogy milyen feldolgozatlan feszültségek vannak saját magunkban abból adódóan, hogy nem vagyunk olyan sikeresek, mint szeretnénk, illetve nem vagyunk olyan gyarlók és nem vagyunk olyan bűnösök, mint amilyenek szeretnénk lenni, mert bűnözni jó.

Harmadik pontként az illuzórikus korrelációról szeretnék beszélni, amely talán az egyik legjobban demonstrálható és ugyanakkor a legveszélyesebb öncsalási lehetőség akkor, amikor egy többséghez tartozó ember, legyen rendőr, legyen orvos, legyen egyetemi oktató, találkozik egy kisebbségbe tartozó személlyel. Maga a kísérlet, amely a 70-es években az egész illuzórikus korrelációs problémát felszínre hozta, eredetileg első megközelítésben semmi fajta összefüggést nem mutatott a kisebbség kérdésével. Egy játékos pszichológus két listát adott a kísérleti személyeknek. Az egyik listán a következő szavak szerepeltek: oroszlán, sonka, cseresznyevirág és hajó. A másik listán pedig azok a szavak voltak, hogy tigris, tojás és füzet. A szavak segítségével párokat hoztak létre: oroszlán-tigris, sonka-tojás, cseresznyevirág-füzet, hajó-füzet. Az összes szót kombinálták az összes szóval. A kísérleti személyeknek mindössze az volt a feladatuk, hogy becsüljék meg az egyes párok előfordulási gyakoriságát. Két dolog derült ki. Az egyik, hogy azoknak a pároknak az előfordulási gyakoriságát a kísérleti személyek túlbecsülték, amelyek tényleges asszociációs kapcsolatokat mozgattak meg. Az oroszlán-tigris valamilyen módon összetartozónak tűnik a mi fejünkben. Van egy ilyen asszociációnk. Ugyanígy kapcsolódik össze a sonka-tojás ártatlanabb módon. A sonka-tojás és az oroszlán-tigris ugyanúgy csak kétszer hangzott el, mint az összes többi pár, a kísérleti személyeknek úgy tűnt, hogy a ténylegeshez képest többször hangzott el ez a két asszociáció. Ugyanígy a cseresznyevirág-hajó, ami nem egy magától értetődő asszociáció. A cseresznyevirág egy olyan szó, amely a szokatlanságával és hosszúságával hívta fel a figyelmet, rögzült meg az emlékezetben, majd produkálta azt a fajta túlbecslést, mint hogy ha itt a kísérletvezetők a cseresznyevirág-hajó párt sokszorosan mondták volna. Megnőtt tehát az információ iránti figyelem: részint a szokatlanság tekintetében, részint az ismerőség tekintetében.

Ez a kísérlet eredményezte az illuzórikus korreláció felfedezését, amely tulajdonképpen drámai, mert két olyan kategóriát használtak ebben a kísérletben, amelynek semmifajta köze nincs az emberek osztályozására szolgáló tényleges kategóriákhoz. Én nem találkoztam még emberekkel a való életben, akik úgy mutatkoztak volna be, hogy az A csoporthoz tartozom és olyanokkal sem, akik azt mondták volna magukról, hogy a B csoporthoz tartozom. Tehát ezek még egyelőre üres, elfoglalatlan kategóriák. 39 ábrát hoztak létre. Ezek közül 26 db-ra azt írták, hogy ezen az ábrán egy A csoporthoz tartozó személynek a viselkedését lehet látni, míg 13 ábra esetében azt írták, hogy ezen B csoporthoz tartozó személyeknek a viselkedését lehet

látni. Sematikus ábrák voltak, nem fényképek. A 39 ábra expozíciója során észlelni lehetett, hogy van egy többség. A többséget az A-hoz tartozó személyek képezték, hiszen ők 26-an voltak. És volt egy kisebbség, amely 13-szor szerepelt. Mind az A esetben, mind a B esetben voltak pozitív típusú viselkedések és voltak negatív típusú viselkedések. Úgy voltak az arányok összeállítva, hogy 26-ból 20 esetben az A csoporthoz tartozó tag valamilyen pozitív dolgot csinált, megcirógatta egy kisgyereket a fejét, adott egy kisebb adományt a koldusnak és 13-ból 10 esetben a B csoportba tartozó tag csinált valamilyen jócselekedetet. A negatív esetben A vagy B elgáncsolta a kisgyereket, fölakasztotta a macskát, lerészegedett, elcsórta a szomszédja videóját és ehhez hasonló dolgok voltak. Teljesen világos volt a kép alapján, hogy mikor van arról szó, hogy az illető valamilyen pozitív dolgot csinál. Következtetni lehetett arra, hogy itt jó emberről van szó. Ha viszont valami negatív dolgot csinál az illető, következtetni lehetett arra, hogy negatív hősről van szó.

A kísérlet során a 39 diapozitívet levetítették a kísérleti személyeknek, összekeverve az A-kat és B-ket és utána azt az ártatlan feladatot adták nekik, hogy mondják meg, hogy milyenek az A-hoz tartozó személyek, illetve milyenek a B-hez tartozó személyek. A legkülönbözőbb módszerek segítségével próbálták feltérképezni az A-hoz, illetve a B-hez tartozó személyekre vonatkozó ítéleteket. Két indikátort emelek ki. Az első kérdés úgy szólt, hogy hány százalék volt a negatív események előfordulása az A csoporthoz tartozó személyek esetében, illetve hány százalék volt az ön emlékezete szerint a negatív események előfordulása a B csoporthoz tartozó személyek esetében? A B személyhez tartozó csoportok esetében a negatív események előfordulását túlbecsülték, jóllehet a negatív és pozitív viselkedések aránya ugyanaz volt, mint az A csoport esetében. Senki nem tudatta a kísérleti személyekkel, hogy a B csoport statisztikailag kisebbségben volt, ám ők mégis spontán és ösztönös módon a B csoporthoz tartozó személyeknél túlbecsülték a csalási és a lopási hajlandóságot, túlbecsülték a hazudozást, az ivást, a munkakerülést. Létrejött egy negatív sztereotípiát szegény ártatlan B-vel szemben, míg ott állt a maguk anyagi tisztességében és tisztaságában az összes A csoporthoz tartozó tag.

Ugyanezt az eredményt igazolta vissza egy másik indikátor, amikor 20 értékelő skála segítségével kellett minősíteni az A csoporthoz tartozó személyeket, illetve a B csoporthoz tartozó személyeket. Mind a 20 skála esetében szignifikánsan az derült ki, hogy a B csoporthoz tartozó tagok többnyire negatív tulajdonságokkal rendelkeznek, lopnak, csalnak, hazudnak, munkát kerülnek, megbízhatatlanok, barátságtalanok és így tovább.

Teljesen világosak az implikációi ennek az alapkísérletnek, ha elvégezzük a kísérletet úgy, hogy az A-ba beleteszünk létező többségi kategóriát, s a B-be beleteszünk létező kisebbségi kategóriát. A hatás elementáris. Sokkal inkább elsöprő a kisebbséggel kapcsolatos negatív túlértékelés akkor, hogy ha eleve adott, meglévő kisebbségi kategóriákat használunk a pusztán B helyett és meglévő többségi kategóriákat használunk a pusztán A helyett. Az eredmények azt mutatják, hogy elsöprő erejű lesz a negatív illuzórikus korreláció.

Kulturálisan úgy vagyunk megkonstruálva, hogy a rossz hírekre vagyunk kiéhezve. A negativitás érdekes. Az egész világirodalom azt mutatja, hogy a jó hősök unalmasak. Van egy hipotézis, amelyet kialakít és a szocializáció során rögzít bennünk a zsidó-keresztény kultúrkör, hogy a világ igazságos, és jóságos. Ebből adódóan az számít érdeklődésünkre, amely valamilyen módon felsebzi ezt a várakozást. Kétfajta, két úton motivált érték találkozik egybe a kisebbséggel kapcsolatos illuzórikus korrelációban. Az egyik a ritkaságnak tulajdonított különleges értékre vezethető vissza. Ez a kettő egymásra kopírozódik. Így jön létre a kisebbséghez tartozó ördögi figura, és ez minden esetben kiprovokálja a többségi negatív reprezentációt, akár csoportban, akár a maga egyéni mivoltában találkozunk a kisebbségi hovatarozású emberrel.

Mit lehet tenni? 1989-ben Magyarország demokratikus jogállammá alakult intézményei tekintetében. Közhely, hogy az átalakulás sokkal lassúbb: ha nem a pusztán intézmények szintjén közelítjük meg, hanem a lelkek síkján közelítjük meg. A mentális és morális átalakulás jóval hosszabb, és feltehetően több nemzedék életét átfogó folyamat. Azt hiszem, egy pszichológiai és egy erkölcsi aura kell, hogy kialakuljon a jogállamiság körül, amely hitelesíti magát a jogállamot és működővé teszi. A pusztán jogállami normák rettenetesen fontos hogy meglegyenek, de nem érnek semmit, ha nincs meg a követési magatartás magukban az állampolgároknak, amely a jogállamot természetessé teszi és nem csak a maga jogi, hanem pszichológiai, illetve morális meghatározottságában.

Állampolgári felelősségtudat volna szükséges, amely a diszkriminációmentességet ugyanazzal az erővel építi be a mindennapi gyakorlatba, mint amilyen erővel kultúránkba be van épülve az emberevés tilalma. Ez valamikor a történelmünk a hajnalán alakulhatott ki, bár még mindig vannak emberevők valahol Pápua-Új Guineában. Ők jobban le vannak maradva, mint mi, mert nálunk már ez nem szokás, vagy még nem szokás újra. Ahhoz, hogy ne visszafelé menjünk, ne Pápua-Új Guinea felé haladjunk. Szükséges, hogy megerősödjenek azok a lelki eresztek, amelyek nélkül a jogállamiság csak szólam marad. Mindazon foglalkozások esetében, ahol emberek emberekkel foglalkoznak, a diszkriminációmentesség egy szakmai-erkölcsi kánon kiindulópontja legyen. Nem elég a viselkedés szintjére gondolni. E kánonnak már a nyelv szintjén érvényesülnie kell. A kelet-európai turista Amerikában kineveti a politikailag korrekt beszéd gyakorlatát, amely sok szempontból már az öncenzúrával ér fel. A politikailag helyes beszéd azt jelenti, hogy az illem erejével tilos minden olyan kifejezés, amely kisebbségekre vonatkozik és az illető kisebbségeknek a jóváhagyását nélkülözi. Társaságban nem lehet kimondani, jóllehet nincs jelen semmifajta kisebbség, azt a szót, hogy fekete, vagy azt a szót, hogy néger, csak azt lehet mondani, hogy Afrikai-Amerikai. Nem azért, mert van egy lelki rendőrség, egy Big Brother, aki ezt ellenőrzi.

A mindennapi beszéd mentálhigiénéje már kialakult Amerikában. Ez a higiénia nagyon fontos volna, hogy kialakuljon nálunk is. Ez a mindennapi életünk tisztességét, igazságosságát és tisztaságát érinti. A mindennapi gondolkodás mentálhigiénéje nem születik velünk, spontán úton nem fog kialakulni. Csak akkor alakul ki, hogy ha az egész iskolarendszert és a

permanens szocializációs folyamatot áthatná a korrekció, az önkorrekció, az önkorlátozás és az emberek iránti igazi kíváncsiság igénye. Az igazi kíváncsiság azt jelenti, hogy menjünk túl a kategóriákon, keressük meg az egyedi embert. Keressük meg a pedagógiai identitáson túl a performatív identitást. A pedagógiai identitás az, amit látunk a freskókon, amelyeket a papok prédikáltak nekünk, amelyek benne vannak az elavult tankönyvekben, amelyek kötelező, előírtas identitások. Ha valaki abból kilóg, akkor rögtön deviáns lesz. A performatív identitás ezzel szemben az egyén sokszínűsége. A sokszínűség valamennyiünké. Ne vegyük el azt senkitől és akkor biztosak lehetünk abban, hogy más se fogja tőlünk elvenni.